

katılmak için idâdîlerin yedinci yılı ders programına uygun olarak hazırladığı bir eserdir. Ahlâk-ı amelî ve ahlâk-ı nazarı olmak üzere iki ana bölümden meydana gelen ve yazarının daha çok "ferdî ve içtimâî ahlâk" üzerinde durduğunu belirttiği bu eser dinî kaynaklara, bilhassa konu ile ilgili âyet ve hadislere dayanılarak hazırlanmıştır. "Hâtîme" kısmında belirttiğine göre yazar eserini sade bir dille kaleme almakla beraber gerektiğinde edebî bir üslûp kullanmış, bu arada konu ile ilgili Arapça ve Farsça beyitlerle kelâm-ı kibarlara da yer vermiştir. Hadisler konusunda *Şahîh-i Buḥârî* ile Süyûtî'nin *el-Câmi' u's-şâgîr*'inden istifade ettiğini ve mevzû hadisler için de Süyûtî'nin *el-Le'âli'l-maşnû'a fi'l-eḥâdîş-i'l-mevzû'a*'sına başvurduğunu belirtmiştir. Eser Ali Kemal'in dinî bilgi ve görüşlerini aksettirdiği kadar dinî kaynaklara hâkimiyetini de göstermekte ve şimdiye kadar sözü edilmeyen önemli bir yönünü ortaya koymaktadır. İlk Osmanlı ateistlerinden Bahâ Tevfik, *Felsefe Mecmuası*'nda (nr. 4, s. 49-55, İstanbul 1329) Ali Kemal'in bu kitabını tenkit ederken, eserin Şark ve Garp kaynaklarından derlenmiş bir "parça bohçası" gibi olduğunu ileri sürerek faydalandığı bazı Fransız yazarlarını cahil ve değersiz kişiler diye vasıflandırmış, Ali Kemal'i de bilgisizlik ve haddini bilmezlikle itham etmiştir. Fakat daha sonra Ahmed Nebil ile birlikte çıkardığı *Psikoloji* kitabında, Ali Kemal'i tenkit ederken cahil ve değersiz bulduğu Etienne de Laotière'i överek sözlerinde ciddi olduğunu göstermiştir.

Gazete ve Dergiler. 1. *Gülşen*. Ali Kemal'in Mülkiye'de talebe iken okul arkadaşları İbrahim Fehim ile birlikte 27 sayı çıkardığı haftalık bir edebiyat mecmuasıdır (31 Kânunusâni 1301-6 Teşrîni-sâni 1302). 2. *Mecmûa-i Kemâl*. Kahire'de bulunduğu yıllarda yayımlamaya başladığı üç aylık bir dergidir. 1 Haziran 1901'de çıkan 224 sayfalık ilk sayısından sonra devam etmemiştir. 3. *Türk*. Kahire'de haftalık olarak yayımlanmıştır. İlk sayısı 1309 Teşrînievvelinde çıkmış ve kütüphanelerdeki nüshalarına göre 187. sayıya kadar devam ederek Teşrînisâni 1323'te Ali Kemal İstanbul'a dönmeden önce yayımına son verilmiştir. 4. *Yeni Yol*. 31 Mart Vak'ası'nın ardından Paris'e kaçtığı sırada orada tek başına çıkardığı bir dergidir (5 Teşrînievvel 1325-31 Teşrînievvel 1325 arasında 5 sayı). 5. *Peyâm*. Ali Kemal'in ken-

di adına çıkarmaya başladığı gazetenin ilk nüshası 15 Zilkade 1331'de (16 Ekim 1913) yayımlanmıştır. 1914 yılı Temmuz ayı başlarında 149. sayısında İttihatçılar tarafından kapatılmış, 1919 yılında (14 Ağustos) yeniden neşredilmiş, Ocak 1920'de ise Mihran Efendi'nin *Sabah* gazetesiyle birleşerek *Peyâm[-ı]-Sabah* adı ile yayımını sürdürmüştür. Ali Kemal'in öldürülmesi üzerine bu defa gazete sadece *Sabah* olarak çıkmaya devam etmiştir. *Peyâm* önceleri *Peyâm-ı Edebî* adlı haftalık bir ek çıkarmış, *Sabah* ile birleştikten sonra da bu ilâvenin yayımına *Peyâm[-ı]-Sabah Edebî Nüsha* adıyla devam edilmiştir (*Peyâm* ve ilâvelerinin koleksiyonları ve bulundukları kütüphaneler için bk. Duman, s. 317-319).

BİBLİYOGRAFYA:

BA, *Sicill-i Ahvâl Defterleri*, nr. 72, s. 431; Ali Kemal, *Ömrüm* (nşr. Zeki Kuneralp), İstanbul 1985; Mehmed Murad, *Mücâhede-i Milliye*, İstanbul 1324, s. 193; Hüseyin Câhid, *Kavgalarım*, İstanbul 1326, s. 35-92; İbnülemin, *Son Asır Türk Şairleri*, V, 836-841, 844-848; Ahmed Bedevî Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, İstanbul 1945, s. 116, 118, 131, 138-146, 168, 169, 271, 292, 704, 718; a.mlf., *Osmanlı İmparatorluğunda İnkılâp Hareketleri ve Millî Mücadele*, İstanbul 1959, s. 177, 189, 195, 207, 289, 296, 300-309; Celâl Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1965, I, 192-194; II, 378; III, 747-749; IV, 1120, 1347; VI, 1967; VII, 2134-2137, 2205-2208; VIII, 2492, 2493, 2524; Asım Us'un *Hatıra Notları*, İstanbul 1966, s. 47-54; Yahya Kemal [Beyatî], *Siyâsî ve Edebî Portreler*, İstanbul 1968, s. 70-99; Ağâh Sırrı Levend, *Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri*, Ankara 1972, s. 202-206, 338; Özege, *Katalog*, I, 325; IV, 1669, 1750, 1884; Birol Emil, *Mizancı Murad Bey, Hayatı-Eserleri*, İstanbul 1979, s. 155, 636; a.mlf., *Jön Türklerle Dair Vesikalar*, İstanbul 1982, s. 15-60; Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, İstanbul 1979, s. 231-232, 334-335, 382-383; Akyüz, *Modern Türk Edebiyatı*, s. 134, 137, 140-141, ayrıca bk. İndeks; Ö. Faruk Hüyüğüzel, *Hüseyin Cahit Yalçın'ın Hayatı ve Edebi Eserleri Üzerinde Bir Araştırma*, İzmir 1984, s. 16, 25; Tanık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1984, I; II (1986); III (1989), bk. İndeks; M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakî Cemiyeti ve Jön Türklük (1889-1902)*, İstanbul 1985, I, 176-177, 184-185, 213, 528; Hasan Duman, *Katalog*, s. 1, 24, 241, 317-319, 420; Rahmi Apak, *Yetmişlik Bir Subay'ın Hatıraları*, Ankara 1988, s. 262-265; "Ali Kemal'in İzmit'te Anadolu Ajansı Muhabirine Son Beyanâtı" ve "Ali Kemal İzmit'te Halk Tarafından Linç Edilmiştir", *Vakit* (İstanbul 8 Teşrînisâni 1338); Rıza Tevfik, "Ali Kemal Nasıl Kaçırıldı: Rıza Tevfik'in Hatıratı I-XXX", *Yeni Sabah*, nr. 3457-3491 (İstanbul 10 Kasım-14 Aralık 1948); B. Olker, "Ali Kemal Bey", *İst.A*, II, 673-674.

MUSTAFA UZUN

ALİ KUŞÇU

(ö. 879/1474)

Timurlular devrinde Semerkant'ta yetişmiş, daha sonra Osmanlı ülkesinde büyük bir şöhrat kazanmış olan Türk astronom ve matematikçisi.

Asıl adı Alâeddin Ali, babasının adı Muhammed'dir. Doğum yeri ve tarihi tam olarak bilinmemekle beraber XV. yüzyıl başlarında Semerkant'ta dünyaya geldiği tahmin edilmektedir. Babası, Uluğ Bey'in doğancıbaşısı olduğu için "kuşçu" lakabıyla anılmıştır. Kendisi de büyük bir âlim olan ve âlimleri koruyan Uluğ Bey, Ali Kuşçu'yu ya doğrudan doğruya babası vasıtasıyla veya aslen Bursa'lı olan ve tahsil için Mâverâünnehir'e giden Kâdîzâde-i Rûmî aracılığıyla tanıyarak ona ders verdi. Dolayısıyla o, matematik ve astronomi alanındaki temel bilgileri Semerkant'ta Uluğ Bey, Kâdîzâde-i Rûmî ve Gıyâseddin Cernşid'den aldı. Rivayete göre, bir türlü ilme doymayan Ali Kuşçu, Uluğ Bey ve Kâdîzâde'den izin alamama endişesiyle gizlice Kırman'a gitti. Orada birçok kitabın yanı sıra Nasîrüddîn-i Tûsî'nin *Tecridü'l-kelâm* adlı eseriyle şerhini de okuma fırsatı buldu ve daha sonra Tûsî'nin eserini *Şerhu't-Tecrid* adıyla şerhederek Ebû Saîd Han'a takdim etti. Tekrar Uluğ Bey'in yanına döndüğünde ona Kırman'da kaleme aldığı *Hallü eşkâli'l-kamer* adlı risâlesini sunarak takdirini kazandı. Bundan sonra ilmini ilerletmek üzere Uluğ Bey tarafından Çin'e gönderildiği ve dönüşünde dünyanın yüzölçümünü, ayrıca meridyeni hesap ettiği bilinmektedir.

Uluğ Bey'in öldürülmesinden (1449) sonra koruyucusuz kalan Ali Kuşçu, Timurlular'ın sarayından ayrılarak hac maksadıyla Mekke'ye giderken Tebriz'e uğradı. Burada Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'dan büyük ilgi gördü ve elçilik göreviyle Fâtih Sultan Mehmed kâtına gönderildi. İlmine hayran olan Fâtih'in ısrarı üzerine elçilik görevini tamamladıktan sonra İstanbul'a döndü ve yol boyunca büyük törenlerle, armağanlarla karşılandı. Fâtih 1473'te Uzun Hasan üzerine yaptığı sefere birlikte götürdüğü Ali Kuşçu'yu dönüştürme Ayasofya Medresesi'ne müderris tayin etti. Bu tayin İstanbul'da astronomi ve matematik alanındaki çalışmalara canlılık getirmiş, hatta Ali Kuşçu'nun derslerini ilim adamları dahi takip etmişlerdir.

Ali Kuşçu'nun Fâtih zamanında Molla Hüsrev'le birlikte Semâniye medreselerinin programını düzenlemeye memur edildiği de rivayet edilmektedir. İstanbul'un boylamını, eskiden belirlenmiş olan 60 derecelik değeri düzelterek 59 derece, enlemine de 41 derece 14 dakika olarak tesbit ettiği bilinmektedir. Fâtih Camii'nde de bir basîtesi (güneş saati) vardır. Ali Kuşçu 5 Şâban 879'da (15 Aralık 1474) İstanbul'da vefat etti ve Eyüp Sultan Türbesi civarına defnedildi. Yetiştirdiği talebeler arasında torunu Mîrim Çelebi ile Molla Lutfî meşhurdur.

Eserleri. Ali Kuşçu'nun daha çok şerh-hâşiye türünden olan değişik sahalardaki eserlerini üç grupta toplamak mümkündür:

Astronomi-Matematik. 1. *Risâle fi'l-hey'* e. Astronomi ile ilgili Farsça bir risâle olup Süleymaniye (Ayasofya, nr. 2639, 2640; Esad Efendi, nr. 2033/4), Nuruosmaniye (nr. 4913) ve Köprülü (nr. I, 1582/14) kütüphanelerinde nüshaları vardır. Bir mukaddime ve iki "makale"den oluşan risâleyi Molla Pervîz *Mirkâtü's-se-mâ* adıyla Türkçe'ye çevirmiştir. Bu tercümenin bir nüshası Nuruosmaniye Kütüphanesi'ndedir (nr. 2949). Ayrıca Muslihuddîn-i Lârî'nin bu risâleye yaptığı Farsça bir şerhi de bulunmaktadır (Köprülü Ktp., nr. I, 1586/2). 2. *Risâle fi'l-hisâb*. Üç makeden oluşan Farsça bir eserdir. Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Ayasofya, nr. 2733) müellif hattı bir nüshası bulunmaktadır. 3. *er-Risâletü'l-fethiyye*. Akkoyunlu Hükümdarı Uzun Hasan'a karşı elde ettiği zafer münasebetiyle Fâtih'e ithaf edilmiş olan astronomi ile ilgili Arapça bir eserdir. Risâleyi Ali Kuşçu'nun torunu Mîrim Çelebi ile talebesi Sinan Paşa ayrı ayrı şerhetmişlerdir. Eserin, Kanûnî'nin emri üzerine 1548 yılında Halep'te *Hulâsatü'l-hey'e*

adıyla Ali b. Hüseyin, 1824 yılında da *Mir'âtü'l-âlem* adıyla Mühendishâne-i Hümâyûn başmüdürrisi Seyyid Ali Paşa tarafından (bk. Râgıb Paşa Ktp., nr. 250) yapılmış Türkçe tercümeleri de vardır. Bu eserin yukarıda adı geçen Farsça *Risâle fi'l-hey'* e'nin Arapça tercümesi olup olmadığı konusu tartışmalıdır (bk. İA, I, 323; Ünver, s. 44-45). *er-Risâletü'l-fethiyye*'nin Süleymaniye (Ayasofya, nr. 2733/1 müellif hattı; Dârülmecnevi, nr. 340; Pertev Paşa, nr. 633/22; Hâlet Efendi, nr. 538; Laia İsmâil Paşa, nr. 292/1) ve Nuruosmaniye (nr. 2950/3) kütüphanelerinde birçok nüshası mevcuttur. 4. *er-Risâletü'l-Muhammediyye*. Ali Kuşçu'nun Arapça olarak kaleme alıp Fâtih'e ithaf ettiği hesap ilmi ile ilgili bu eseri bir mukaddime ve beş makaleden ibarettir. Eserdeki makale sayısı, Farsça *Risâle fi'l-hisâb*'dan fazladır. Bu iki risâlenin birbirinin tercümesi olup olmadığı konusu da tartışmalıdır (bk. İA, I, 23; Ünver, s. 41-42). Risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde biri müellif hattı olmak üzere (Ayasofya, nr. 2733) çeşitli yazma nüshaları vardır (Lâleli, nr. 2715/2; Pertev Paşa, nr. 623/23; Kılıç Ali Paşa, nr. 683/4). 5. *Şerh-i Zîc-i Ulug Beg*. Farsça bir şerh olup tertip açısından bir zîc için gerekli bütün bilgileri ihtiva etmektedir. İstanbul Kandilli Rasathanesi (nr. 113) ve Râgıb Paşa (nr. 928) kütüphanelerinde birer nüshası bulunmaktadır. 6. *Şerhu't-Tuhtetî's-şâhiyye*. Kutbuddîn Mahmûd b. Mes'ûd eş-Şîrâzî'nin astronomiyle ilgili *ed-Tuhtetî's-şâhiyye* adlı eserinin şerhidir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 367-368). Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Cârullah Efendi, nr. 2060) bir nüshası tesbit edilmiştir. Şerhin Ali Kuşçu'ya ait olduğuna dair metinde herhangi bir işaret yoktur. Tabakat kitaplarında da Ali Kuşçu'ya böyle bir şerh nisbet edilmemiştir. Yalnız söz konusu nüshanın ilk varağının üst tarafında Ali Kuşçu'ya ait olduğu kaydedilmiş bulunmaktadır.

Kelâm ve Usûl-i Fıkıh. 1. *eş-Şerhu'l-cedîd 'ale't-Tecrid*. Nasîrüddîn-i Tûsî'nin kelâm ilmi alanında pek meşhur olan, birçok şerh ve hâşiyesi bulunan *Tecridü'l-kelâm* adlı eserinin şerhi olup bunun üzerine de epeyce hâşiye kaleme alınmıştır. Celâleddin ed-Devvânî ile Sadreddîn-i Şîrâzî söz konusu şerh üzerine yazdıkları hâşiyelerle aralarındaki ilmi tartışmaya girmişler, bu sebeple de aynı kitaba birden fazla hâşiye yazarak itiraz ve cevap mahiyetindeki tartışmalarını sürdürmüşlerdir (bk. *TECRİDÜ'L-KELÂM*).

Şerhin Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazma nüshası bulunduğu gibi Köprülü (nr. I, 821, 822; II, 151), Nuruosmaniye (nr. 2104/2) ve Kayseri Râşid Efendi (nr. 484) kütüphanelerinde de nüshaları mevcuttur. Kitap ayrıca basılmıştır (Tebriz 1301, taş basması; bk. İÜ Ktp., nr. 74152, 82016). 2. *Hâşiye 'ale't-Telvih*. Sadrüşşerîa'nın fıkıh usulüne dair *Tenkihü'l-uşûl*'ü üzerine Teftâzânî tarafından yapılan *et-Telvih* adlı şerhin hâşiyesi olup bir tek nüshası tesbit edilebilmiştir (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1438/2).

Dil-Gramer. 1. *Şerhu'r-Risâletü'l-vaz'îyye*. Adudüddin el-İcî'nin *vaz'* ilmine dair risâlesinin şerhidir; Süleymaniye Kütüphanesi'nde birçok yazma nüshası bulunmaktadır. Ayrıca Köprülü (nr. II, 339/1), Râgıb Paşa (nr. 1285/6, 1289/3), İstanbul Üniversitesi (nr. 1532, 6035) ve Kayseri Râşid Efendi (nr. 1001/4) kütüphanelerinde de nüshaları vardır. Şerh üzerine Seyyid Hâfız tarafından bir de hâşiye yazılmıştır. Bu hâşiye, şerh ve metinle birlikte birkaç defa basılmıştır (İstanbul 1259, 1267, 1272). 2. *Risâle fi vaz'î'l-müfredât*. Müstakil küçük bir risâle olup birçok yazma nüshası vardır (Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki birçok nüshadan başka Nuruosmaniye Ktp., nr. 4509/7; Köprülü Ktp., nr. 1610/35). 3. *'Unküdü'z-zevâhir*. Lugat, sarf ve isti-kakla ilgili olan bu eser Kahire (ts.) ve İstanbul'da (1866, taş basması) basılmıştır. Ayrıca Süleymaniye (Fâtih, nr. 4676; Yenicami, nr. 1181/1; Esad Efendi, nr. 3087; Lâleli, nr. 3030/10; Şehid Ali Paşa, nr. 2576, 2577, 2578) ve Nuruosmaniye (nr. 4512/4) kütüphanelerinde yazma nüshaları mevcuttur. Eser Müftüzâde Abdürrahim tarafından şerhedilmiştir (*Şerhu 'Unküdü'z-zevâhir*, İstanbul, ts., 200 sayfa; yazma nüshası için bk. Süleymaniye Ktp., Esad Efendi, nr. 3070). 4. *Şerhu's-Şâfiye li'bni'l-Hâcib*. Farsça bir eser olup burada *eş-Şâfi*'nin bazı yerleri şerhedilmiştir (bk. *Keşfü'z-zunûn*, II, 1021). Köprülü Kütüphanesi'ndeki (nr. I, 1598) mecmuada bulunan *eş-Şâfiye*'nin sonundaki Farsça risâle muhtemelen bu şerhtir. 5. *Fâ'ide li-tahkîki lâmi't-ta'rif*. Harf-i ta'rifin bazı özellikleri üzerinde duran tek varaktan ibaret bir risâle olup Köprülü (nr. I, 1593/21) ve Süleymaniye (Reşid Efendi, nr. 1032/39) kütüphanelerinde nüshaları mevcuttur. 6. *Risâle Mâ ene kultü*. Teftâzânî'nin *Telhîşü'l-Miftâh* üzerine yazdığı ve *el-Mu'avvel* diye tanınan şerhte geçen "mâ ene kul-

Ali Kuşçu'nun
Eyüp
Sultan
Camii
haziresindeki
mezar taşı -
İstanbul

tü" ibaresiyle ilgili olarak yazılmıştır. Ay-
nı adla başka müelliflerin de risâleleri
vardır (bk. *Keşfü'z-zunûn*, I, 888). *Risâ-
le fi beyânî sebebi taqdîmî'l-müsne-
di ileyh* diye de anılır (nüshaları için bk.
Köprülü Ktp., nr. III, 704/3; Râgıb Paşa
Ktp., nr. 374, vr. 208-211; Süleymaniye
Ktp., Reşid Efendi, nr. 1032/30). Abdül-
gafûr-i Lârî bu risâle üzerine bir başka
risâle yazmıştır (*Risâle 'alâ Risâle Mâ ene
kultû*, bk. Köprülü Ktp., nr. III, 704/4). 7.
Risâle fi'l-hamd. Seyyid Şerif el-Cürcânî'nin
el-Hâşiyetü'l-kübrâ'sında söz ko-
nusu ettiği "hamd" ile ilgili sözlerinin
tahkikine dair bir risâledir (bk. *Keşfü'z-
zunûn*, I, 862). Baş tarafında Ali Kuşçu
bu risâlesini *el-Fethiyye*'den sonra yaz-
dığını bildirmektedir (Süleymaniye Ktp.,
Fâtih, nr. 5384/9).

Kaynaklarda Ali Kuşçu'ya nisbet edi-
len, ancak nüshaları tesbit edilemeyen
başka eserler de vardır: *Târîhu Ayasof-
ya*, *Tefsîrû'z-zehrâveyn*, *Maḥbûbû'l-
hamâ'il*, *Risâle fi ḥallî eşkâlî'l-kamer*,
Risâle fi mevzû'âtî'l-'ulûm, *Meserre-
tû'l-kulûb fi def'î'l-kürûb* (bk. *Keşfü'z-
zunûn*, I, 286, 448, 572, 883; II, 1676; *Si-
cill-i Osmânî*, III, 486-487; Adıvar, s. 47).

Ali Kuşçu'yu, *er-Risâletü'l-Muhammediyye* adlı eserini
Fâtih Sultan Mehmed'e sunarken gösteren bir minyatür
(es-Şakâ'î'ku'n-nu'mânîyye, TSMK, Hazine, nr. 1263, vr. 113^b)

BİBLİYOGRAFYA:

Meccî, *Şakâik Tercümesi*, s. 180-184; *Keş-
fü'z-zunûn*, I, 286, 348-351, 367-368, 448, 497,
572, 862, 883, 888, 889, 900; II, 966, 1021,
1173-1174, 1314, 1676; H. Suter, *Die Mathe-
matiker*, Leipzig 1900, s. 178-179; Sâlih Zeki,
Âsâr-ı Bâkiyye, İstanbul 1926, I, 195-199; *Hedi-
yetü'l-'ârifîn*, I, 736; Serkis, *Mu'cem*, II, 1281,
1531; *Sicill-i Osmânî*, III, 486-487; Adıvar, *Os-
manlı Türklerinde İlim*, s. 7-49; Brockelmann,
GAL, II, 305; *Suppl.*, II, 329-330; A. Süheyl Ün-
ver, *Ali Kuşçu: Hayatı ve Eserleri*, İstanbul 1948;
Uzunçarşılı, *İlmiye Teşkilâtı*, s. 7, 20, 31, 321;
Ali Abdullah ed-Difâ', *el-'Ulümü'l-baḥte fi'l-ha-
ḍarati'l-'Arabîyye ve'l-İslâmîyye*, Beyrut 1403/
1983, s. 426; Muammer Dizer, *Ali Kuşçu*, An-
kara 1988; Abdülhak Adnan, "Ali Kuşçu", *İA*,
I, 321-323; a.mlf., "Ali al-Küşdjhî", *EI²* (İng.),
I, 393; F. Rahman — D. Pingree, "Ali Qüşjî",
EIr, I, 876-877.

CENGİZ AYDIN

ALİ KÜÇÜK

(ö. 562/1167)

Begteginliler de denilen
Erbil Atabegliği'nin kurucusu.

Begtegin b. Muhammed adlı bir Türk-
men beyinin oğlu olup Musul atabegi
İmâdeddin Zengî'nin kumandanlarından-
dır. Zengî, Erbil'i ele geçirince burayı Ali
Küçük'e iktâ* etti (1132). Uzun yıllar
Ebû'l-Heycâ adlı bir Arap ailesinin idar-
esi altında bulunan Erbil, Ali Küçük za-
manında Türkmenler'in iskân edildiği bir
merkez haline geldi. Ali Küçük, atabeg
Zengî'nin Bizans ve Haçlılar ile olan mü-
cadelesi sırasında Halep müdafaasına
katıldı ve onun Dimaşk Atabegliği'ne kar-
şı yaptığı seferlerde de görev aldı. Ata-
beg Zengî, 24 Aralık 1144'te Urfa'yı Haç-
lı Kontu II. Joscelin'den alınca buranın
valiliğine Ali Küçük'ü getirdi ve emrine
bir garnizon ile yedi kumandan verdi;
ayrıca ondan Urfa'nın imar edilmesini
de istedi. Ali Küçük Urfa'nın fethinden
sonra II. Joscelin'in hâkimiyeti altındaki
Bire'nin (Birecik) kuşatılması sırasında
Musul'da çıkan isyanın bastırılması ve
suçluların cezalandırılması ile görevlen-
dirilince süratle Musul'a geldi ve asayiş
sağladı. Bu başarısı üzerine Musul va-
liliğine tayin edildi. Atabeg Zengî 1140
yılında Emîr Kıpçak'ın elinden aldığı Şeh-
rizor'u da Ali Küçük'e iktâ etti. Zengî,
Ca'ber Kalesi'ni kuşatırken Ali Küçük
kumandasında bir birliği Fenek üzerine
gönderdi. Ancak Ca'ber kuşatması sı-
rasında Zengî'nin öldürülmesi üzerine
(1146), Ali Küçük Fenek hareketini ya-
rıda bırakarak Musul'a döndü. Atabeg
Zengî'nin ölümünden sonra ülkesi oğul-

ları arasında taksim edildi. Zengî'nin bü-
yük oğlu Seyfeddin Gazi Musul'a gele-
rek buraya hâkim olunca Ali Küçük de
onun hizmetine girdi.

Seyfeddin Gazi'nin Musul'daki hâki-
miyeti dört yıl sürdü. 1149 yılında onun
ölümü üzerine yerine geçen kardeşi Kut-
büddin Mevdûd zamanında Ali Küçük'ün
nüfuzu daha da arttı. Musul Atabegli-
ği'ne bağlanan Sincar da ona iktâ edil-
di. Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun
yıkılışından sonra Irak Selçuklu hânedar-
ı mensupları arasında başlayan saltan-
at mücadelesinde Ali Küçük, Sultan
Muhammed'i Süleyman Şah'a karşı des-
tekledi, hatta bozgun halinde geri çe-
kilmekte olan Süleyman Şah'ı kendi top-
rakları içinde yakalatarak Musul'da hap-
settirdi. Sultan Muhammed'in 1157 yı-
linda başarısızlıkla sonuçlanan Bağdat
muhasarasına da katılan Ali Küçük, onun
Kasım 1159'da ölümü üzerine Süleyman
Şah'ı serbest bıraktı. Daha sonra Suriye
hâkimi Nüreddin Mahmûd b. Zengî'nin
Harran Seferi'ne Musul ordusu kuman-
danı olarak katıldı. 20 Haziran 1159'da
Harran'ı alan Nüreddin, hizmetinden do-
layı burayı ona iktâ etti. Ali Küçük Nü-
reddin Mahmûd'un Haçlılar'a karşı yap-
tığı Hârim ve Suriye seferlerine de ka-
tıldı. Artık çok yaşlanmış ve gözleri gör-
mez olmuştu. Bu yüzden 1167 yılında
Musul'daki görevinden ayrıldı ve beyli-
ğin merkezi olan Erbil'e giderek istira-
hate çekildi. Erbil'den başka sahip ol-
duğu diğer iktâ bölgelerini Musul ata-
begi Mevdûd'a bıraktıktan sonra 1167
yılı Eylülünde 100 yaşını aşmış olarak
Erbil'de vefat etti. Musul'da Câmîu'l-atîk
yanında yaptırmış olduğu türbeye def-
nedildi. Kendisinden sonra yerine oğlu
Kökböri geçti.

BİBLİYOGRAFYA:

İbnü'l-Kalânîsî, *Żeylû Târîhi Dimaşk* (nşr. H.
F. Amedroz), Beyrut 1908, s. 280-281, 355-358;
İbnü'l-Ezrak el-Fârikî, *Târîhu Meyyâfârikîn ve
Âmid*, British Museum, nr. Oriental 5803, vr.
172^b, 173^b-174^b, 179^b; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*,
XI, 75-76, 98-99, 205-207, 254-255; a.mlf., *et-
Târîhu'l-bâhir fi'd-devleti'l-Atâbekiyye bi'l-Mâ-
şul* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Tilimât), Kahire
1963, s. 66-70, 93-97, 109, 114-115, 135; İb-
nü'l-Adîm, *Zübdetü'l-haleb* (nşr. Sâmi ed-Deh-
hân), Dimaşk 1951-68, II, 264-265, 281, 308-
311; N. Elisseeff, *Nur ad-Din un Grand Prince
Musulman de Syrie au temps des Croisades
(511-568/1118-1174)*, Damascus 1967, II, 380-
382, 383, 391, 393, 399, 440, 533, 618-619,
931-932; Coşkun AlpTekin, *The Reign of Zangi*,
Erzurum 1978, s. 65, 72, 83, 87, 91; "Begti-
ginliler", *İA*, II, 449-450; Cl. Cahen, "Begtegi-
nids", *EI²* (İng.), I, 1160-1161.

COŞKUN ALPTEKİN

